

Gotlands runinskrifter 3

Lärbro socken

G 292 – G 304

Helmer Gustavson

Lärbro kyrka

Det åttkantiga tornet från mitten av 1300-talet gör Lärbro kyrka unik bland Gotlands kyrkor. Dess kor och långhus dateras till slutet av 1200-talet. Ett tjugotal meter sydväst om tornet står en kastal i bogårdsmuren. Den byggdes i försvarssyfte på 1100-talet.

Av de många runristade gravhällar som funnits i Lärbro kyrka är fyra bevarade. Tre ligger i kyrkans golv, G 292-294, medan G 295 sedan 1908 är deponerad i Läns museet på Gotland.

Då Georg Wallin besökte kyrkan den 1 september 1744 såg han två runristade stenar i kyrkan, G 297 och G 300, och fyra på kyrkogården, G 294-295 och G 298-299. Carl Gustaf Hilffeling uppger från sin resa 1830 att det fanns två runstenar i kyrkan, men att det av den ena stenen, som inte var dolt av bänkarna, var så utnött, att inskriften inte kunde läsas med säkerhet. Den andra stenen, G 292, låg i koret nära altarskranket. På kyrkogården inte långt ifrån ”Södra Kyrkodörren” såg han G 294, dessutom fanns där en runsten med en cirkel och ett kors mitt uti, G 299, samt några helt fördärvade rester av runstenar, som inte längre kunde redas. I kyrkans inventarium från 1830 återges en inskrift med slitna runor på en gravhäll, G 292, framme i koret, likaså en inskrift med delvis oläsliga runor på en gravhäll på samma ställe, G 293. På södra sidan om kyrkan mitt emot huvudingången låg enligt inventariet G 294 och G 299. Från bröderna Säve känner vi elva runristningar från Lärbro kyrka, alla utom tre, G 296, G 301-302, kända från tidigare inventeringar. Av de tre inskrifterna kunde bröderna endast läsa smärre stycken vid granskningen 1854. Från 1854 och fram till Otto von Friesens undersökning 1922 har många av rungravhällarna i Lärbro kyrka gått förlorade. De fyra gravhällar han påträffade var G 292-295. De nämns ligga i korgolvet i Gotlands kyrkor 2. Lärbro kyrka (1935), s. 106. Samma stenar granskades av Elias Wessén 1944. Enligt honom fanns också tre hällar uppställda på kyrkogården. De kunde vara medeltida, men inga säkra spår av runor kunde upptäckas. De står nu jämte ett antal andra gravhällar uppställda under ett skyddstak strax

väster om kastalen. Runverket (H. Gustavson och Th. Snædal) undersökte vid sitt fältarbete 1980 och 1982 gravhällarna G 292-295.

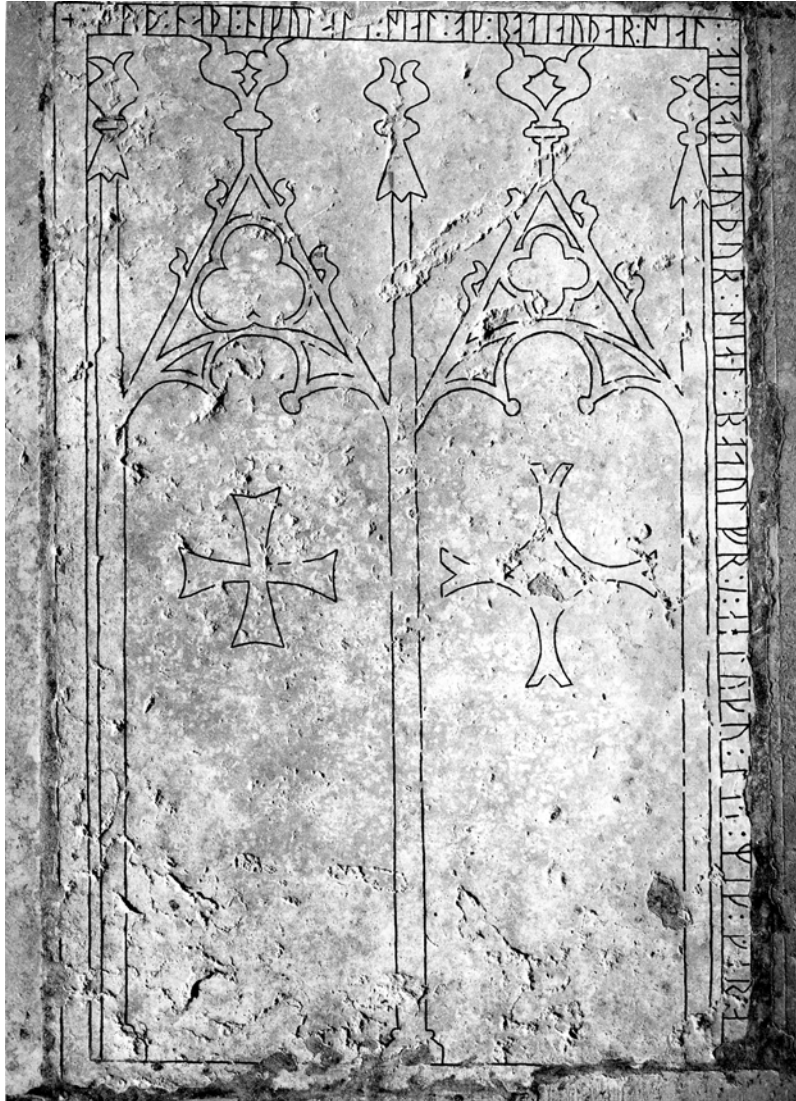
292. Lärbro kyrka

Litteratur: L 1704, S 21, F 165, W 72, C.G. Hilffeling, Resejournal 1800 (hs F m 57 8 i Kungl. bibl.), s. 101; N.J. Ekdahl, Resa på Gotland 1826 (ATA), s.17; Kyrkoinventarium 1830 (ATA); S. Söderberg, Anteckningar 1891 (i Runor 8, ATA), O.v. Friesen, Anteckningar (UUB) 31/7 1922; Sveriges kyrkor, Gotland bd 2 (1935), s. 106; E. Melefors, Byngen, Smissen och Listar. Inbyggarbeteckningar och husbondenamn på Gotland 1. Typologi och ordbildning (1983), s. 132; Th. Snædal, Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi (Runrön16). 2002, s.152. ff.

Äldre avbildningar: S. Söderberg i a.a. (blyertsskiss); J.W. Hamner foto (1922 ATA). Th. Snædal, a.a., s.153 (G. Gådefors foto 1980); Helmer. Gustavson foto 1980 (ATA).

Gravhäll med runinskrift i korgolvet på norra sidan om kyrkans mittlinje och 3 m väster om altarestaden. Huvudändan åt öster. Vid Hilffelings besök 1800 låg den strax innanför ”Chordören nära Altarskranket”. Han kunde delvis läsa inskriften, men slutet var utnött.

Materialet är ljusgrå kalksten. Stenen är skadad längs nedre kortsidan. Längd 205 cm, bredd 139 cm (enligt anteckningar av Söderberg 1891, 134 cm nedtill och 142 cm upptill, dvs svagt trapezoid). Innanför ramlinjerna är två arkader i gotisk stil ristade. I vardera arkaden finns ett inristat likarmat kors, det vänstra är ett georgskors, det högra har flikiga korsarmar. Inskriften börjar i övre vänstra hörnet och löper utefter kortsidan och den högra långsidan med runornas baser inåt. Inskriften slutar i högra långsidans nedre del. Ristningsytan är här och var gropig av vittring. Några av vittringsskadorna har fyllts ut med cement. Ytan är också något trampsliten. Runorna är i stort sett tydliga och välbevarade. Runhöjd 6 cm.

G 292. Foto: Georg Gådefors 1980.

Inskrift (supplerad efter P.A. Säve):

+ : kup: napi : nikula[sa] : sial : ok botiaupar: sial : ok : ropiaupur:
 5 10 15 20 25 30 35 40 45
 sial : botulfr : i aḥlu-u : l-t : mik : g-ra
 50 55 60 65 70

*Guð nāði Nikulāsa siāl ok Bōṭḥiaučar siāl ok Rōḥḥiaučur siāl. Bōtulfr ī
 aḥlu-u lit mik gera.*

»Gud nåde Nikulas själ och Botjauuds själ och Rodjauuds själ. Botulv i
 aḥlu-u lät göra mig.»

Till läsningen:

Inskriften inleds med ett litet likarmat kors, där högra korsarmen är nästan helt försliten. Av 1 **k** återstår nedre delen och toppen av huvudstaven, av bistaven ett stycke av mitten och ansättningen mot huvudstaven. Ett stycke av bistaven är bortvittrad i 2 **u**, likaså i 3 **þ**. En kraftig vittringsskada har tagit bort spetsen av bistaven i 12 **l**. Mitten av 13 **a** är vittringsskadad. Av runa 14 återstår huvudstaven samt en bistav från huvudstavens topp snett nedåt höger. På platsen för det tredje ledet i en gotländsk **s**-runa finns en 7 cm lång kantskada, som delvis fyllts ut med cementmassa. Skadan har också tagit bort övre delen av runa 15. Inga spår av någon **a**-bistav. I 20 **o** är övre bistaven ansatt mot huvudstavens topp, det gäller också övriga **o**-runor i inskriften. 22 **b** är något vittringsskadad, bistavarna ansluter till ramlinjerna men ej till huvudstaven. Basen i 28 **þ** är helt försliten. Basen och toppen skadade i 38 **o**, likaså basen samt bistavens nedre del i 39 **þ**. Huvudstavens nedre del i 44 **u** är borta genom förslitning liksom bistavens övre del i 45 **r**. I 50 **b** har nedre öglan inte gått in mot huvudstaven. Spetsen av övre bistaven i 51 **o** är försliten. 52 **t** når inte upp till ramlinjen. Runföljden 57-64 är kraftigt trampsliten. 57 **i** är mycket grund men säker. Huvudstavens nedre del är delvis helt borta i 58 **a**. Av 59 **h** återstår basen och övre hälften av en huvudstav. På huvudstavens mitt finns en kryssformad fördjupning, som bedöms vara rester av en **h**-bistav, inte en stingning. I 60 **l** är toppen skadad genom vittring, som även tagit bort ett stycke av bistaven. 61 **u** är ställvis skadad genom trampslitning och vittring. Av runa 62 är basen av en huvudstav tydlig, resten av huvudstaven anas i ristningsbotten. På platsen för **k**-bistav eller en nedre **f**-bistav är en bistav ristad, som i sin nedre del är något vittrad. Dess övre del är borta genom trampslitning. På grund av denna förslitning finns inte heller några säkra spår av en eventuell övre **f**-bistav

eller någon stingning. Runan har varit en **k**-, **g**- eller **f**-runa, mindre troligt en **p**-runa. Bistavens spets är bortvittrad i 64 **l**. Av runa 65 återstår större delen av en huvudstav, toppen är borta i en kantskada och dess mitt är bortvittrad, varför det inte kan avgöras om runan varit stungen, dvs **i** eller **e**. Basen och toppen av huvudstaven i 66 **t** är bortvittrade liksom större delen av bistaven, vars spets dock kan anas som en rund fördjupning. I 70 **g** är huvudstavens och bistavens övre del bortvittrad. Runan är tydligt stungen med en punkt. Av runa 71 återstår ett stycke av huvudstavens och bistavens nedre del. En kraftig vittringsskada på huvudstavens mitt gör det omöjligt att fastställa om den varit stungen. Nedre delen av 72 **r** är bortvittrad. En kantskada har tagit bort toppen av 73 **a**. På den bevarade ristningsytan efter 73 **a**, ca 5 cm, finns inga spår av ristning, ej heller på de bevarade delarna av nedre kortsidan. I ramen vid vänstra långsidan har inte funnits någon inskrift.

Uppteckning hos Hilfeling:

+ **gub** : **napi** : **nikulais** : **sial** : **uk** : **botiaupar** : **sial ok** : **raplausur** : **sial**
: **ok** : **rotulfr** : ”här efter är oläsligt”.

Ekdahl:

kup : **napi** · **nikulak-** : **sial** : **ok** : **botiaupar** : **sial** : **ok** : **roplauþur** : **sial** :
ruotulfr : **lit**: **kiara** : **stain** : Sista runan i **nikulak-** består av nedre hälften av en huvudstav. Över först **u**-runan i **ruotulfr** finns en bläckfläck.

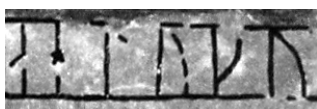
v. Friesen:

+ [:] **gub** : **napi** : **nikulasa** : **sial** : **ok** **botiaupar** : **sial ok** : **ropiaupur** :
sial : **botulfr** : **i** : **ailuku** : **li[t]** : **mik** : **g[e]ra[:]**

Gravstenen har Botulv låtit ombesörja efter Nikulas och kvinnorna Botjaud och Rodjaud. Botulv och Nikulas hör till de vanligaste mansnamnen i det medeltida gotländska runmaterialet. Båda belagda ett femtontal gånger. Om Botulv se G 225 och SMP, artikeln Botolf.

Kvinnonamnet Rodjauð är i övrigt belagt i G 111, G 112, G 242, G 351, Bottjauð i G 35, G 75 och G 255. Om det senare namnet se GR 1 (G 35, s. 56) och artikeln Botthiaudh i SMP. Om genitivförbindelsen **nikulasa sial**, se Th. Snædal (2002), s. 215. Anmärkningsvärd och svårförklarlig, om man inte räknar med en felskrivning, är skrivningen **ur** i stället för **ar** i **ropiaupur**, för genitivformen *Rōðþiaud̄ar*. Jämför **ropiaupar** i G 111-112! Den kan vara ett tidigt exempel på en tendens i gutniskan att allofoniskt återge *-ar* som *-ur*. Möjligen skall skrivningen ses mot bakgrunden av förekomsten av *-ur* i gotländska svaga genitiver av typen *kirkiur* och namn på *-ur*.

Var Botulv har hört hemma är okänt. Partiet med runföljden 55-63, som innehållit denna uppgift, är trampslitet och skadat av vittring.

G 292. Foto av runföljden **ahlu-u**. Foto: Helmer Gustavson 1980.

Klart är att ortnamnet har styrts av prepositionen *ī*, att runorna 58-61 **ahlu** och 63 **u** i namnet är säkra och att runa 59 med största sannolikhet varit **k** eller **g**. von Friesen studerade detta parti ingående och avbildar det i sina anteckningar 31/7 1923. Han läser med klar markering av sin osäkerhet : **i** : **aeluku** och bedömer runa 61 som **u**, ej **r** och runa 62 snarare som **k** än **b**.

Det med prepositionen *ī* styrda ortnamnet avser snarast en gård. Utgångspunkten för en tolkning av ortnamnet är **ahluku**, **ahlugu**, **ahlufu** eller **ahlupu**. Någon sådan gård som kan identifieras med någon av dessa runföljder finns inte i Lärbro (E. Melefors 1983, s.132). Något ägonamn i socknen, som kan hänga samman med ett sådant gårdnamn, har jag inte funnit. Om det föreligger ristningsfel kan gården Agnabo, dagens Angelbos, avses, en central gård i Lärbro. Se **agnabo** i G 294. I så fall står **h** för **g**, har runa 60 en högt ansatt **n**-bistav gått förlorad och

är bistaven i den femte runan i runföljden resten av en felaktigt huggen **b**-bistav. Runan **u** i mellanstavelsen är svårförklarlig, medan **u** för **o** i slutstavelsen är tänkbar. En sådan tolkning får ses som en gissning.

Uppgiften om vem som låtit göra monumentet får oftast en framskjuten plats i gravinskrifterna. De inleds då med formuleringar som ”Rolaik lät göra stenen” (G 1), ”Katrín i Västergårde lät göra denna sten” (G 42), någon enstaka gång i en form som ”Häglaik gjorde denna sten” (G 28). I några få inskrifter, och då nästan uteslutande på norra Gotland, t.ex. G 244 Hejnum, avslutas inskriften med en uppgift om vem som svarat för gravmonumentet. G 292 hör till denna typ. Den kan konsthistoriskt dateras till 1300-talet.

293. Lärbro kyrka

Litteratur: L 1705, S 22, F 166, W 71. C.G. Hilfeling, Resejournal 1800 (hs F m 57:8 i Kungl. bibl.), s. 102; N. J. Ekdahl, Resa på Gotland 1826, s. 4, 7,17 (ATA); Kyrkoinventarium 1830 (ATA); J.G. Liljegren, Runlära (1832), s.154 och 212; Fem Moseböcker på svenska (Svenska Medeltidens Bibelarbeten, SFSS 3. 1848-55); Söderberg, Anteckningar 1891 (i Runor 8, ATA); H. Pipping, Om några gotländska runinskrifter (i MBL 1900), s. 65; O. v. Friesen, Anteckningar 31/7 1922 (UUB); N. Lithberg och E. Wessén, Den gotländska runkalendern 1328 (1939); L. Alfvegren, r-genitiv och are-komposition (1958), s.173; H. Gustavson, Digerdöden - den stora pesten (i Ingemar Olsson 25 augusti 1988. Meddelanden från nordiska språk vid Stockholms universitet MINS nr 28, 1988), s. 141 ff. (Omtryckt i H. Gustavson, Gamla och nya runor. Artiklar 1982-2001, 2003), s. 105 ff.; B. Ralph, Den gotländska triftongen *iau* (i Ingemar Olsson 25 augusti 1988. Meddelanden från nordiska språk vid Stockholms universitet MINS nr 28, 1988), s. 257 ff.; O. Ferm och G. Tegnér, En giftmördares bekännelse (i Röster från svenska medeltid, 1990), s.14 ff.; Th. Snædal, Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi (Runrön 16.) 2002, s. 154; D. Harrison, Stora Döden. Den värsta katastrof som

drabbat Europa (2002); J. Myrdal, Digerdöden, pestvågor och ödeläggelse (2004).

Äldre avbildningar: J.W. Hamner, foto 1922 (ATA); G. Gådefors, foto 1980, återgivet i Gustavson, a.a. 1988, s. 150 och i O. Ferm och G. Tegnér a.a. s.15.

Gravhäll med en medeltida runinskrift och en inskrift med majuskler från 1600-talet i korgolvet strax väster om och nedanför altarestaden. Hilfeling tycks inte ha uppmärksammat inskriften. Han ger en uppgift: ”En runsten låg näst, nyssnämnda sten [Takstens gravhäll], men hvad som ej var skjuldt af Bänkarna var utnött, att intet med visshet kunde utrönas”, som kan avse G 293. Enligt Kyrkoinventariet 1830 låg hällen framantill i koret. Enligt Söderbergs anteckningar från 1891 låg den som golvsten framför altaret, medan v. Friesens lägesuppgift 1922 är södra sidan av korgolvet.

Grå kalksten. Hällen har ursprungligen varit trapezoid men är efter en omhuggning någon gång efter 1830 rektangulär till formen. Omhuggningen har skadat båda inskrifterna. Nuvarande mått är 178 cm på längden och 96 cm på bredden. Runinskriften löper medsols i ett inskriftsband längs stenens kanter och i ringen till det ornerade ringkors som finns på hällens mitt.

Under 1600-talet återanvändes stenen och fick en med majuskler på danska avfattad gravinskrift över den i pesten 1620 avlidna Margareta Povelsdotter, dotter till kyrkoherden i Lärbro, Paul Knudsen Gudbjergius. Det gjorde att runinskriften skadades, framför allt runorna i korsringen. Bokstavsinskriften kan med hjälp av en avskrift i kyrkoinventariet från 1830 suppleras: (ANNO 1620 HEN)SOFF I HERREN SALIG OCH GUDFRUCTIG PI(GE) MARGARETA POFFUE(LS)DAATTER OCH BLEF HER NEDERLAGT. GUD GIFFUE HENDE MED OS ALLE EN ÆREFUL(D) OPSTANDELSE. DEN SOM VEL LEFVER DØER ALDRIG ILDE. GUDFRYCTIGHED

DYDELIGHED OC HØFVISKHED ER UNGDOMS KRONE OC
ALDERDOMS ÆRE.

I samband med omhuggningen fylldes troligen runorna och de andra delarna av den ursprungliga ristningen igen med en massa bestående av sand, jord och kalkbruk. Det mesta av denna fragmentariskt bevarade ifyllnad avlägsnades av Ulf och Gun Lindvall, Slite stenhuggeri, inför Runverkets undersökning (H. Gustavson och Th. Snædal) av inskriften 1980. Genom omhuggningen har runinskriften i övre kortsidan och längs med halva högra långsidan gått förlorad. Även en bit av den nedre kortsidan har huggits bort, varvid den yttre ramlinjen gått förlorad och runorna skadats i sina toppar. Gravinskriften från 1600-talet går delvis in i inskriftsbandet med runorna och täcker ringkorset. Själva ringen är 46 cm i diameter och i den har det funnits runor som förstörts vid omhuggningen. Resterna av ett tjugotal runor kan skönjas i ringen, men endast ett fåtal kan bestämmas. Vid hällens huvudända är delar av majusklerna täckta av cement, som där även täcker delar av ringkorsets ornamentik. Detta har gjort att ornamentiken är svår att följa i detalj.

Runinskriften har förmodligen börjat i övre vänstra hörnet. Runorna står med baserna inåt och är 5 cm höga.

Inskrift (supplerad enligt C. Säve 1854) längs hällens sidor:

[gup : napī : hehuars : sial : sum : h--... u : gera fem þusend :] ar : ok :

5 10 15 20 25 30 35 40

ainu : a... mina : en : tu : hundra... -r : uaru : af : adami : ok : ti- : -uz :

45 50 55 60 65 70 75 80

byrþ : et þusend : ar : ok : þry : hundr-þ ar : ok : fim tihi : ar : uar : af :

85 90 95 100 105 110 115 120 125

guz : byrþ : ok til : tihra : dauþa-...

130 135 140 145

I korsringen med början strax till höger om övre delen av korset:

-----r (nedanför högra korsarmen:) -- : -- : - : r (till vänster om

150 155

160

korsstammen:) --**af**r (ovanför vänstra korsarmen) -- : - ... : ...-...

165

170

Guð nāði Hegvar(ð)s siāl sum (hier huilis ?) ...gera. Fem þūsend ār ok ainu ā(ri) minna en tū hundrað (ā)r vāru af Adami ok til Guðs byrð, et þūsend ār ok þrý hundrað ār ok femtigi ār var af Guðs byrð ok til digra dauðan(s)...

»Gud vare nådig mot Hægwards själ som (här vilar?)...göra. Fem tusen år och ett år mindre än två hundra år var från Adam och till Guds födelse och ett tusen år och trehundra år och femtio var från Guds födelse och till digerdöden...»

G 293. Foto: Georg Gådefors 1980.

Till läsningen:

Inskriftens **o**-, **n**-, **n**-, **a**- och **t**-runor har ensidiga bistavar. Av runorna 32-36 återstår endast runornas baser. Av 37 **n** återstår nedre delen av huvudstaven och bistavens spets. Nedanför bistaven är huvudstaven stungen med en liten men tydlig punkt. Av runa 38 är nedre hälften av en huvudstav bevarad. Den är tydligt stungen med en punkt. Av 39 **a** återstår drygt nedre hälften av huvudstaven och spetsen av en vänster **a**-bistav. Av 40 **r** återstår drygt nedre hälften huvudstaven och svaga spår av bistavens nedre del. Av 41 **o** återstår nedre två tredjedelarna av huvudstaven, nedre bistaven och övre bistavens spets. Omhuggningen (bokstaven D) har tagit bort övre delarna av huvudstaven och bistaven i 42 **k**. Av 45 **n** återstår nedre hälften av en mycket grund huvudstav samt anas resterna av en **n**-bistav. 47 **a** är vittringsskadad i toppen. Till höger om 47 **a** finns en 6 cm lång vittring. Möjligen anas basen av en huvudstav i dess vänstra kant. Av 48 **m** återstår högra bistaven och övre hälften av huvudstaven samt övre spetsen av vänstra bistaven. 52 **e** tydligt stungen med en punkt. 58 **n** tydligt stungen med en punkt på huvudstavens nedre del (jämför 37 **n**). 59 **d** stungen med en punkt på huvudstavens mitt. Toppen av 61 **a** borta i en vittringskada. I vittringsskadan syns möjligen resterna av en huvudstav, som varit ristad till höger om och parallellt med huvudstaven i 61 **a**. Runorna 62-89 är ristade längs den nedre kortsidan. De flesta har skadats i sina toppar då kortsidan huggits av. Av runa 62 återstår de nedre två tredjedelarna av en mycket grund och vittrad huvudstav, men inga säkra spår av någon bistav. 71 **d** stungen med en punkt på huvudstavens mitt. Ett stycke av huvudstaven nedre del av 74 **i** borta på grund av trampsplitning. I 75 **o** är övre bistaven ansatt mot huvudstavens topp, så också i 97 och 111 **o**. I 76 **k** är bistavens övre spets bortvittrad. En 10 cm lång vittringsskada har tagit bort toppen av runa 79 och skadat de tre följande runorna. Av runa 80 återstår nedre delen av huvudstaven samt ansättningen av en

bistav till höger om huvudstaven. Av 81 **u** återstår nedre delen av en huvudstav och av en bistav, som svänger in mot vänster. Av 82 **z** återstår den ringformiga avslutningen. 83 **b** har öppen form. 84 **y** tydligt stungen med en punkt. I 86 **p** är bistavens ansättningar mot huvudstaven borta i en trampslitning. 87 **e** stungen med en liten punkt. I 88 **t** är toppen av huvudstaven och ett stycke av bistaven borta i en skada i hörnet av hällen. Runorna 89-149 är ristade längs hällens vänstra långsida. Partiet med runorna 89-93 **pusen** är skadat och trampslitet. Av 89 **p** återstår drygt nedre hälften av huvudstaven och yttre delen av bistavens båge. Toppen av runan borta i hörnskadan. Av 90 **u** återstår den övre tredjedelen av runan, resten borta i en vittring. Andra ledet i 91 **s** är delvis borta i en trampslitning. 92 **e** stungen med en punkt, likaså 94 **d**. 93 **n** är ytterst grund och av bistaven är endast ansättningen mot huvudstaven bevarad. I 101 **y** är huvudstavstaven mitt borta i en trampslitning. Runan är tydligt stungen med en punkt. Bistavens nedre del i 103 **u** borta i en förslitning. 104 **n** stungen med en punkt på huvudstavens nedre del, 105 **d** med en punkt på huvudstavens mitt. Bistavens övre del i 106 **r** bortvittrad. I runa 107 är huvudstaven trampsliten men säker, inga spår av någon bistav. Topparna av 109-110 **ar** borta i en förslitning. 114 **i** ytterst grund, inga spår av eventuell stinging. Övre delen av huvudstaven i 115 **m** borta genom trampslitning. I 118 **h** har huvudstavens nedre del gått förlorad vid omhuggningen (bokstaven D) och är övre högra bistaven borta genom förslitning. Omhuggningen har också tagit bort basen av huvudstaven i 121 **r**. En grund fördjupning mellan bistav och huvudstav i 127 **g** bedöms som en stinging. Huvudstavens bas och bistavens nedre spets bortvittrade i 130 **b**. 131 **y** tydligt stungen med en punkt. I 138 **l** är nästan hela bistaven borta i en vittring. 139 **t** mycket grund, inga spår av eventuell stinging. I 142 **r** är toppen av huvudstaven och bistavens båge bortvittrade. I 144 **d** är huvudstaven tydligt stungen med en punkt. Toppen av 146 **u** är bortvittrad. 147 **p** har formen P. Av runa 149

återstår större delen av en huvudstav. Runorna 150-170 är ristade i ringkorsets cirkel. Läsordning från korsets övre del och medsols. Av runa 150 återstår nedre delen, 2 cm, av en huvudstav. Av runa 151 återstår huvudstaven samt övre delen, 2,5 cm, av en **u**-, **r**- eller **l**-bistav. Av runa 152 anses övre hälften av en huvudstav som nedtill har en punktartad fördjupning. På platsen för en **t**-bistav finns en vittrad linje. Runan kan knappast läsas som **z**. Av runa 153 återstår nedre hälften av en huvudstav. Av runa 154 återstår basen och toppen av en huvudstav. Av 155 **r** återstår huvudstaven samt nedre och övre spetsarna av bistaven. Av runa 156 återstår toppen av huvudstaven. En vittring till vänster om toppen kan vara rester av en bistav. Av runa 157 återstår övre delen, 2 cm, av en huvudstav. Därefter ett skiljetecken. Av runa 158 saknas toppen av huvudstaven och övre spetsen och nedre hälften av bistaven. Den bevarade delen talar för att runan varit **u**, mindre troligt **r**. Av runa 159 återstår nedre delen av huvudstaven samt möjligen rester av en **r**- eller – men mindre troligt - **u**-bistav. Därefter ett skiljetecken. Av runa 160 återstår toppen av huvudstaven, därefter ett skiljetecken. Av 161 **r** återstår delar av övre hälften av huvudstaven samt ett stycke av bågen och nedre strecket av **r**-bistaven. Av runorna 162-163 återstår övre delarna av huvudstavarna. Av 164 **a** återstår övre hälften av huvudstaven och bistavens ansättning mot huvudstaven. I 165 **f** är toppen borta. Av 166 **r** återstår större delen av bistaven, huvudstaven är borta genom omhuggningen. Av runa 167 återstår en 3,5 cm lång bågformad linje, som skulle kunna vara rester av en **u**-bistav. Strax till vänster om den finns en punkt som kan vara en stingning. Av runa 168 återstår toppen av huvudstaven. Därefter ett skiljetecken. Runa 169 består av den övre hälften av en huvudstav och en 2,5 cm lång svängd linje, som kan vara rester av en **u**-bistav. Därefter den övre punkten i ett skiljetecken. Av runa 170 återstår basen, 1 cm, av huvudstaven.

N.J. Ekdahl antecknar 1826 i sin resedagbok s.17: ”Till Lärbro for jag den 19 [juli]” och ritar i dagboken av runorna: **kup** : **napi** : **nihuār** : **sial**

: sum : i ...kira : fi:pusene : kenhintu : hundriir : uaru : af adami : ok : til
 ... burp : eiuserit : ar : ok : þru : hunþrap: ar : ok : fimtihi : ar : uar : af :
 kuz : byrp : ok : tish : taupin : I sammandraget s. 4 anger han att artalet
 ar redigt med det ovriga ej: en::userit : ar : ok : þru : undrip:ar : ok :

fimtihi: ar : uar : af : kuz : byrp. Pa Ekdahls lasning bygger J.G.

Liljegren i Runurkunder 1833 (L 1705). Hans lasning ar alltsa inte
 autentisk. 1854 undersokte broderna Save runinskriften och Carl Save
 publicerade den i Runurkunder 1859: + gup : napi hehwars : sial : sum :

h--...u- gera : fe(m) pusend : ar : ok hin (l.anin el. nin?) : tu : ar.. kna :

en : tu: hundra(þ) ar : waru : af : adami : ok : til : kus : byrp : [et]

(þ)usend : ar : þry : hundrap : ar : ok : fim : tihi : ar : af : gus : byrp : ok

: til : t...a : daupa: Ar 1891 sag S. Soderberg hallen, men han har inte
 givit nagon lasning i sin anteckningsbok Runor 8. Han konstaterade att
 hallen huggits till och fatt en rektangulär form for att passa i golvet.

Darigenom hade en del av inskriften forsvunnit, namligen + gup napi

hehvas sial sum h--- I juli 1922 undersokte O. v. Friesen gravhallen
 ingående och gav en sammanhangande lasning i sitt register (Reg.II:116):

: [+ gup : napi : hehuars : sial : sum : h--...u- : gera fe[m] pusend : ar :]

ok : andru (?) : ari : min : en : tu : hundrap : ar : uaru : af : adami : ok :

til : guz byrp et pusent : ar : ok :þry : hundrap : ar : ok : fimtihi : ar : uar

: af : guz : byrp : ok til tihra : daupans. Om runorna i korsringen skriver

han att endast enstaka stavar nu kan lasas pa grund av att hallen
 anvants under den danska tiden som gravsten. Mojligen kan dock nagot
 ytterligare fas ut av runorna i korsringen. Hans lasning skiljer sig fran
 Runverkets i fraga om 43-46 ainu som han med tvekan laser andru. 94

d laser han som t. Om runa 107 skriver han att det omojligen kan ha

funnits en a-bistav pa huvudstaven. 139 t oppfattar han som t,

"knappast ursprungligen d". Runa 149 laser han som n. Runorna 58, 93

och 104 n laser han som n.

Delar av inskriften saknas. Om inskriften har börjat med bönen *Guð nāði*, vilket är den vanligaste placeringen av formeln i inskrifterna på rungravhällarna, och har börjat i hällens övre vänstra del, kan mellan 25 och 30 runor gått förlorade i den nu borthuggna övre högra delen av långsidan. I kyrkoinventariet från 1830 anges att det står ett antal oläsliga runor ("med mera oläsligt") mellan de av skrivaren missuppfattade runorna 19-21 **sum** och 27-29 **era**.

Inskriften är runografiskt intressant. För *n* använder ristaren **n** framför dentalen *t*, i övrigt **n**. Den är vid sidan av inskriften på dopfunten DR 373 Åkirkeby (ca 1200) den enda gotländska runinskrift som gör en grafisk åtskillnad mellan dentalt och supradentalt *n*, en distinktion som i övrigt endast uppträder på gravhällen Sm 145 Ukna, som förmodligen tillkommit något årtionde före eller efter år 1300. Formen på **n**-runan varierar grafiskt. På Åkirkebyfunten och på bennålen DR 307 Lund är stingningen placerad där bistaven ansluter till huvudstaven, på Lärbrohällen på huvudstaven under bistaven och på Uknahällen vid bistavens spets och på ekkistan DR 38 Pjedsted i vinkeln mellan huvudstaven och bistaven.

Om den omdiskuterade formen **þry** (forngutniskans *þrȳ*, samnordiskt *þriū*) och utvecklingen av samgermansk *eu:iū*, se Th. Snædal (2002), s. 201 och B. Ralph (1988, s. 257 ff.), vilken räknar med att den forngutniska formen uppstått på samma sätt som den fsv. *þrȳ* genom en reduktion av fonotaktisk komplexitet (s. 262 f). Om utvecklingen av samnordiskt *eu* se K.M. Nielsen, ANF 75 (1960), s. 29 ff.

Den formellt anmärkningsvärda konstruktionen *til Guðs byrð* beror sannolikt på inflytande av ett formelartat uttryck som *æpte vars hærra byrp*.

Gravhällen är lagd över en man som namnges som **hehuar**. Det återger ett sammansatt namn, där förleden Heg- tecknas **heh**, se Th. Snædal (2002), s. 209. Runföljden **uar** kan återge efterleden *-varð* med en

utveckling (assimilation eller reduktion) *rð > r* eller den omdiskuterade efterleden *-varr* som i *Gunnvarr* (G 207-208) och **hehuar** stå för namnet *Hegvarð* eller *Hegvarr*. Ingetdera namnet är belagt i runinskrifterna. Förleden *Heg-* är inte ovanlig i mans- och kvinnonamn i gotländska inskrifter som *Hegbiarn*, *Heglaikr*, *Hegmundr*, *Hegvaldr*, *Hegvi* och *Hegviðr* medan efterleden *-varr* endast finns belagd i *Gunnvarr* på de vikingatida parstenarna G 207-208 och *-varðr* i namnet *Hallvarðr* i vägginskriften G 120 från slutet av 1200-talet. Det talar för att runföljden snarast återger namnet Hægvard.

Den förste som insåg att runinskriften på gravhällen nämnde pestepedemin år 1350 var J.G. Liljegren, som i Runlära 1832 nämner hällen som ett exempel på inskrifter som använder årsberäkning. Utifrån denna och runföljden **taupin** ("döden") antar han att inskriften anger digerdöden 1350. Så uppfattar också C. Säve runföljden. Han normaliserar nämligen runorna 139 **t** och 143-149 **a dauþa** som T...a dauþa och anger år 1350 i en asterisknot.

Vid mitten av 1300-talet drabbades Europa av en katastrofal pestepidemi, som i Sverige kommit att kallas digerdöden. Epidemin började i Kina omkring 1343 och kom till Europa via Konstantinopel 1347. Pesten återkom flera gånger, varför den första pestvågen ibland kallas *prima pestilentia* eller *mortalitas prima*. I Sverige och på Gotland blev 1350 blev det stora dödsåret med en återkommande epidemi på Gotland 1377 (J. Myrdal 2004), s. 63 f.

Mot pesten gavs ingen bot och om dess omfattning, snabba förlopp och plågor vittnar benämningarna "stora döden", "mandöden", "bråddöden" och isländskans "plágan (mikla)". Den specifikt svenska benämningen "digerdöden", uniciteten påpekas av Petrus Paulinus Gothus i *Een rett christeligh vnderwijsning* (1590), syftar på pestens stora omfattning och har av Lärbrohällens inskrift att döma kommit att användas omgående. Att beteckningen "digerdöden" uppträder i svenskan mer allmänt först under nysvensk tid beror sannolikt på att adjektivet *diger* under senmedeltiden var föråldrat och först åter kom till

användning genom språkvårdssträvandena under 1600-talet. Ordet fortsattes dock att användas i vissa dialekter och i ortnamn. Förändringen framgår av att det saknas i texter från den yngre fornsvenska perioden, vilket bl.a. kan bero på att det då i avskrifter av äldre original kan ha ersatts av andra ord. Ett sådant var adjektivet stor. Utbytet kan även konstateras i ortnamn. Byn Storvreta i Rasbo härad i Uppland omnämns 1404 i *Digrawretom* (SD 426; avskr). Även beteckningen ”stora döden” har också kommit att användas ganska omgående. I ett småländskt brev från omkring 1370 från Sevede härad (DMS 4:4 s.183) brukas *næsta dödhan æpte stora dødhan* vid dateringen av en själågava I ett förfalskat brev från början av 1400-talet (SD 6735) används det i en årsräkning: *oppa thridio areno æpte stora dødhan*. Enligt Olaus Petri benämndes pesten i Sverige digerdöden, stora döden eller svarta döden. Troligen har benämningarna varierat från landsdel till landsdel. I Jämtland och Härjedalen tycks man ha kallat den ”svarta döden”, i Värmland omtalas den som ”degermansdöden”. För de olika äldsta benämningarna på pesten inom och utom Norden, se D. Harrison (2002), s. 59 ff. och 383 ff. och J. Myrdal (2004), 9 ff.

Sannolikt har kyrkans indelning av världens historia i olika perioder och uppgiften om digerdöden använts för att ange när Hägvard dog. Man var tidigt på det klara med att digerdöden var en av de stora skiljelinjerna i mänsklighetens historia. Bland annat tas den som utgångspunkt i dateringar, inte minst i urkunder som avser förhållanden som rådde innan eller efter det att pesten härjat, men den upphör att användas som referenspunkt vid mitten av 1400-talet (J. Myrdal 2004, s.100 ff.). Att viktiga världsliga händelser använts för datering i medeltida världsåldersredogörelser, som fogats till kalenderdelen i profant använda bildkalendrar, finns det exempel på från kontinenten. På Gotland ges i kyrkliga och profana inskrifter datering genom användning av påsktavlan och runkalendern (Th. Snædal 2002), s. 186 f. i gravinskrifter för att ange dödsåret och framförallt den exakta dödsdagen, som ju var väsentlig att ihågkomma i den katolska kyrkans värld. Vi har en mängd sådana daterade runinskrifter på Gotland, den yngsta bevarade, gravhällen G 170 i Hejde kyrka, så sen som 1508.

Möjligen har en sådan precisering givits i den del av inskriften som varit ristad i korsringen.

På grund av skadorna i inskriften går det inte att bestämma den exakta tidpunkten för Hägwards död. Sannolikt har han dött i pesten eller till följd av den. Kopplingen till pesten aktualiserar också frågan om när gravhällen huggits. Sjukdomens utbrott 1350 innebar stora påfrestningar för det gotländska samhället. Även om de direkta skriftliga vittnesbörderna om pesten är få, visar olika källor indirekt en kraftig ökning av dödstalen. Mängden med testamenten och gåvobrev med sjuka givare ökar kraftigt, listor från Visby över döda ökar tio till femtonfaldigt och antalet gravstenar på Gotland från den aktuella perioden ökar från omkring 2 till 15 per år (J. Myrdal 2004), s. 55 ff., 63 f. Frågan är därför om gravhällen tillverkats direkt efter Hägwards död eller senare, när möjlighet gavs efter pestens påfrestningar.

Runografi, ornamentik och hällens trapezoida form medger inte någon preciserad datering. En jämförelse med de konsthistoriskt daterade rungravhällarna på Gotland placerar Lärbrohällen i 1300-talet eller möjligen i början av 1400-talet.

Det ligger nära till hands att tro att Hägward ingått i klerus eller åtminstone stått kyrkan nära. Lärbro var en av de viktigaste kyrkorna på Gotland och var jämte Visby stationeringsplats för prosten i norra tredingen. Det kan vara en förklaring till den stora och välhuggna gravhällen och det lärda dateringssätt som använts i inskriften.

Indelningen av världens historia i olika perioder är känd från tidig kristen tid. Kyrkofadern Hieronymus redovisade i sin indelning av världseran de olika händelser som markerade de olika avsnitten. Läran om världsåldrarna (*ætates mundi*) knätsattes som i så mycket annat av Augustinus, som i anslutning till skapelseberättelsen räknade med sex "världsliga" åldrar i t. ex. De civitate Dei XXXII:30. Med Hieronymus och Augustinus som grund gjorde sedan Isidorus av Sevilla i *Chronicon* och Beda i *De temporibus* sinsemellan olika årtalsberäkningar för de

olika världsåldrarna. Redan Hieronymus hade dock bestämt tiden från världens skapelse till Kristus födelse till 5199 år.

Indelningen i världsåldrar återfinns ofta i teologisk och komputistisk litteratur i Norden under medeltiden och tycks tidigt ha varit känd och använd här. Som exempel kan nämnas inledningen till Pentateukparafrasen, där översikten av världens utveckling från skapelsen till Jesus födelse i avslutningen innehåller orden: *Tha byriadhis siætte wærlidinna alder. Oc waro tha lidhne fra them dagh som adam skapadhis fæm thwsand oc tw hundrath aar eno aare minna* (SFSS 3, 1848-55, s. 28).

Intressant nog avslutas Ole Worms *Computus Runicus* ("Den gotländska runkalendern 1328") med en världsåldersredogörelse (*af aldum*; N. Lithberg och E. Wessén, s.16) vars inledning praktiskt taget tycks ha varit identisk med Lärbrohällens formulering. Inledningen lyder: *fem þusand ar ok ainu ari minna en tu hundrap ar varu af adami til guc byrþ*. Överensstämmelsen är så frapperande, att man kan fråga sig om inte gravhällens formulering går tillbaka på runkalenderns.

294. Lärbro kyrka

Litteratur: L 1711, S 28, F 172, W 73. G. Wallin, *Analecta Gothlandica* (dep. i Kungl. Bibl.) 1, s. 649, 736, *Runographia Gothlandica* (1) (i: *Acta Societatis Regiae Scientiarum Upsaliensis* 1743, tr. 1749) s. 63, 65 f; J.G. Hilfelding, *Resejournal* 1800 (hs Fm 57:8 i Kungl. Bibl.), s.102; N.J. Ekdahl, *Resa på Gotland* 1826 (ATA), s.17; *Kyrkoinventarium* 1830 (ATA); J.G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 152; G. Stephen, *The Old Northern Runic Monuments* 2 (1867-68), s. 748; S. Söderberg, *Anteckningar* 1891 (Runor 8, ATA); O. v. Friesen, *Anteckningar* (UUB) 31/7 1922; *Sveriges kyrkor, Gotland*, bd 2 (1935), s.106; Herbert Gustavson, *Gotlands ortnamn* (Ortnamnssällskapet. i Uppsala Årsskrift 1938), s.41; E. Melefors, *Byngen, Smissen och Listar. Inbyggarbeteckningar och husbondenamn på Gotland* 1. Typologi och ordbildning (1983), s. 131; Th. Snædal, *Medan världen vakar. Studier i*

de gotländska runinskrifternas språk och kronologi (Runrön 16.) 2002, s.174.

Äldre avbildningar: S. Söderberg, a.a. (blyertsskiss); G. Stephens a.a., s. 748, streckteckning som bygger på en teckning av C. Säve; J.W. Hamner foto 1922 (ATA).

Gravhäll med runinskrift i korgolvet norr om altaret invid norra väggen. Enligt G. Wallin låg den på kyrkogården, så också enligt Hilfeling 1800 ("ej långt från Södra kyrkodören") och kyrkoinventariet 1830 ("på södra sidan om kyrkan gentemot stordörren"). S. Söderberg granskade den 1891 på dess nuvarande plats.

Grå kalksten med inslag av hårdare kalkmaterial. Längd 215 cm, bredd 85 cm. Runornas höjd 6,5-9,5 cm. Inför Runverkets undersökning av gravhällen 1981 (H. Gustavson och Th. Snædal) kunde altarrunden inte flyttas av installationstekniska skäl (elkablar m.m.), varför inskriftens sex sista runor förblev ogranskade. Läsningen av dem är dock säker utifrån de uppgifter som lämnats alltsedan Wallin.

Inskriften inleds med ett litet likarmat kors och löper i ett inskriftsband längs övre delen av stenens vänstra långsida och längs huvudändan och slutar i det övre högra hörnet. Något ovanför ristningsytans mitt finns ett liknande kors, krönt av ett bomärke för gården Angelbos.

Inskrift (supplerad efter von Friesen):

+ bondin : olaf : i : aghnabo : ligr : hier : untir : h[an : a mik]
 5 10 15 20 25 30 35

Bōndin Ōlafr ī Agnabō liggr hier undir. Hann ā mik.

»Bonden Olaf i Angelbos ligger här under. Han äger mig.»

G 294. Foto: Bengt A. Lundberg 1987.

Runorna är säkra, även om inskriften delvis är grund och utvittrad. Ensidig bistav i **a**-, **n**- och **t**-runorna, medan **o**-runorna har dubbelsidiga bistavar snett uppåt höger. Runorna **1 b**, **2 o** och **5 i** har inte ristats ända ut till ramlinjerna. **2 d** är stungen med en punkt på huvudstavens mitt. Ett stycke av huvudstavens övre del i **5 i** skadad genom bortflisning. **14 g**, liksom **22 g**, är stungen med en punkt mellan huvudstav och bistav. Basen i **19 o** är vittringsskadad. **26 e** är tydligt stungen med en punkt. Av **33 h** syns nu vänstra delarna av bistavarna och huvudstavens vänstra kant. Resten av inskriften är dold under altarrunden. O. v. Friesens läsning av inskriften fram t.o.m. **32 r** är identisk med Runverkets. I fråga om den nu dolda delen uppger han att

bistaven i 34 **a** är extremt kort men oskadad och att 37 **m** alltid tycks ha saknat höger bistav.

Wallin s. 649 :

boltin : olafr : i : aghnabo : ligr : haer : untir : hagamik :

Ovanför runföljden står det med samma skrivstil som i den löpande texten : *boltin olafr i agnabo ligr hair vntir hanamik*. Under runföljden 32-39 är skrivet *haga min*.

På sidan 736 återges inskriften: **bontin : olafr : i aghnabo : ligr : hier : untir : hagamik:**

Hilfelings läsning 1800 avviker från von Friesens och Runverkets endast i det att den återger runa 5 som **e**.

Ekdahl 1826:

bonden : olafr : iaknabo : ligr : hier : untir : ha-- mik

Efter **ha** finns ett tecken som liknar storbokstaven H med en punkt på vardera sidan av tvärstrecket.

Liljegren 1833 (L 1711) bygger inte på självsyn utan på Wallin och Hilfelings.

Carl Säve granskade gravhällen 1854 och läste:

+ bondan : olafr : i : aghnabo : ligr : hier : untir : han : a : mik.

På en lös lapp i P.A. Säves Reseberättelse 1854 i ATA står:”...Anm. Efter de två sista orden (𐌹𐌺𐌺, amik ?) finnas inga punkter. Orden 𐌺𐌺 har högre runor än de öfriga. Granskad 1845. Carl Säve”.

Då Söderberg granskade gravhällen 1891 kunde han läsa runföljden 11-31. Början av inskriften var oläslig eftersom runorna syntes vara fyllda med cement. Slutet doldes av altarringen.

O. von Friesen kunde 1922 läsa hela inskriften:

bondin : olafr : i : aghnabo : ligr : hier : untir : han : a : mik.

Hans läsning framgår av Hamners foto 1922, där också bomärket för Angelbos är imålat.

G 294. Foto: J.W. Hamner 1922.

Gravhällens enkla utformning ger inte någon grund för en precisare datering. Runografiskt kan den höra hemma i 1300- eller 1400-talet: **m**-runan med ensidig bistav till vänster (𐌚), ett enstaka belägg finns dock från andra hälften av 1200-talet (G 35), och den mer diffust daterande ensidiga **d**-runan med stingning på huvudstaven (𐌛). Mot en sådan datering talar inte heller inskriftens **o**-runor med sina dubbelsidiga bistavar snett uppåt höger och snett nedåt vänster.

Förekomsten av den bestämda slutartikeln i **bondin** ger inte någon exakt datering. Den återspeglar förmodligen användningen av den bestämda formen som ett talspråkligt drag i senmedeltidens gotländska. Den förekommer ett fåtal gånger i de gotländska runinskrifterna, någon enstaka gång i Gutasagan (faroyna och drytningina), inte alls i Gotlandslagen. Om bestämdhetsuffixet under fornsvensk tid, se K. Larm, Den bestämda artikeln i äldre fornsvenska. En historisk-semologisk studie (1936), s. 23 ff., 36 ff. (GL och GS ingår inte i undersökningen) och E. Wessén, Svensk språkhistoria 3. Grundlinjer till en historisk syntax (1965), s. 27 ff. För de gotländska runinskrifterna se Th. Snædal (2002), s. 218.

Gravhällen tänkes tala till läsaren och ange att den avlidne äger den. Samma eller liknande uttryck förekommer i inskrifterna på flera gotländska gravhällar. Se G 51. Inskriften innehåller också en försvenskad *hic iacet*-formel. Formeln är ovanlig på de gotländska rungravhällarna, förutom på G 294 återfinns den endast i inskriften G 210 Västerhejde (**hier:likr**). Vanligare är formeln *hiar huīlis* eller *hiar huīlis undir* (av latinets *hic requiescat*) och liknande, som återfinns i ett femtontal gotländska runinskrifter.

Om mansnamnet *Ōlafr* se G 215. Ortnamnet **aghnabo** avser gården Angelbos i Lärbro sn, omkring en halv km söder om Lärbro kyrka. Första ledet innehåller enligt Herbert Gustavson, Gotlands ortnamn (1936), s. 41 sannolikt personnamnet Agne. Efterleden är -bo 'gård', knappast 'bygd', vilken betydelse har tillskrivits de gotländska sockennamnen på -bo. Till skillnad från gårdnamnen har dessa aldrig genitiviserats, se Melefors 1983, s.151 f. och 150. Den moderna uttalsformen (Herbert Gustavson 1930) och skrivformen Angelbos är sentida. I 1523 års skattebok (Danska riksarkivet, Reg.108 A, nr 26) omtalas sifritt *angnabo* (fol. 27) och *Sifritt angnebo* (fol. 27 v). I Runographia Gotlandica 1743, s.65 anmärker G. Wallin att *Aghnabo* borde ha skrivits *angelbo*, ty så skrivs och uttalas gårdnamnet. I Gutniska urkunder (1859), s.75 anger Carl Säve att uttalet *Agnabo* fortlever på Fårö, medan det på Gotland i övrigt uttalas *Angelbos*. Om

genitiviseringen av gotländska ortnamn under nyare tid se E. Melefors (1983), s. 151 f.

295. Lärbro kyrka. Nu i Länsmuseum på Gotland

Litteratur: L 1709, S 26, F 170, W. 19, G. Wallin, *Analecta Gothlandica* (dep. i Kungl. Bibl.) 1, s. 649, 736, *Runographia Gothlandica* (i: *Acta Societatis Regiae Scientiarum Upsaliensis* 1743, tr. 1749), s. 63; J. Liljegren, *Runlära* (1832), s.151; S. Söderberg. *Anteckningar 1891* (i *Runor* 8, ATA); *Depositionsförteckning 16/3 1909* (ATA); J. Roosval, *Medeltida konst i Gotlands fornsal* (1925), s. 62 f.; Herbert Gustavson, *Gotlands ortnamn En översikt* (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1938), s. 8; Melefors, *Byngen, Smissen och Listar. Inbyggarbeteckningar och husbondenamn på Gotland 1. Typologi och ordbildning* (1983), s.135; Th. Snædal, *Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi* (*Runrön* 16.) 2002, s. 154.

Äldre avbildningar: S. Söderberg, a.a. (blyertsskiss); J.W. Hamner foto 1922 (ATA); I. Andersson 1944 (ATA).

Gravhäll av grå kalksten. Längs kanterna löper dubbla ramlinjer. Själva inskriften är dock anbragt i ett cirkelformat inskriftsband, som omsluter ett likarmat kors på hällens mitt.

Stenen är sönderslagen och en bit av den nedersta delen saknas, likaså det övre vänstra hörnet. Den nuvarande längden är 140 cm, bredden nedtill 60 cm, upptill 69 cm (beräknad ursprunglig bredd upptill 72 cm). Tjocklek 13 cm. Hällen är inte fullt regelbundet trapetzoid till formen.

Runorna står med baserna inåt. Runhöjden är 7 cm. Inskriften börjar med ett litet kors.

Inskrift (supplerad efter Säve, Söderberg och von Friesen):

+ **bipin · koz · fyri · b[uta]iþa · sial · af bierhi · sum · hier huilis**
 5 10 15 20 25 30 35 40

Biðin gōðs fyri Būtaiðar siāl af Biergi, som hier hvīlis.

»Bedjen väl för Butaids själ från Bjärs, som vilar här.»

G 295. Foto: Bengt A. Lundberg 1989.

Till läsningen:

Runorna är delvis grunda och otydliga på grund av trampslitning. Före 1 **b** finns en bred punktartad fördjupning med skarp botten, som inte är huggen. Bistaven i 3 **p** har vinklad form. I 5 **n** är den ensidiga bistaven huggen i en båge ända ner till ramlinjen. 7 **o** har ensidiga bistavar snett nedåt vänster. 8 **z** har formen som en stupad t-runna med ensidig bistav,

√. 10 **y** är stungen med en punkt. I 13 **b** är ett stycke av bistavens nedre ögla borta i en vittringsskada, som också tagit bort större delen av 14 **u** och även berör toppen av huvudstaven i 15 **t**. Av 14 **u** återstår 1 cm av huvudstavens bas och 3 cm av dess övre del samt 1 cm av basen av en bistav till höger om huvudstaven. Av 15 **t** återstår 4 cm av huvudstavens nedre del, dess övre del är skadad av den nämnda vittringen. Av runa 16 **a** återstår en lodrät huvudstav. Till vänster om huvudstavens mitt finns en vittring, varför det nu inte kan avgöras om runan varit **i**, **e** eller **a**. 18 **þ** har en mycket liten båge. 19 **a** är grund men tydlig. I 20 **s** är toppen vittringsskadad, andra och tredje ledet framträder vid släpljus. Form: **Ŧ**. 22 **a** är ytterst grund till följd av trampslitning, nedre hälften av huvudstaven är helt borta. I 23 **l** är huvudstaven grund, bistaven framträder som en diffus skuggning vid släpljus. 28 **e** är tydligt stungen med en punkt, likaså 37 **e**. Anslutningen av bistaven till huvudstaven i 38 **r** är borta i en skada.

Wallins *Analecta* (s.649):

+bin · kot : fyrī · blteīþa · sial · afbierhi · sum hnar huillis

Ovanför runorna är skrivet med samma stil som i den löpande texten:
fyrī botaida sial af biergi sum hier hwilis.

Wallins *Analecta* (s.736):

bin · kot : fyrī · buteīþa · sial · af bierhi : sum : hiar huillis

Ovanför **b** i **bin** är runorna **īþ** tillfogade med blyerts. I båda uppteckningarna har runan **t** i **kot** har stupad form.

Liljegren 1833 (L 1709) är inte en självständig läsning, utan bygger på Wallin.

P.A. Säve (S 26, inskriften granskad 1854):

+ bīþin kōþ fyrī · butaiþa · sial · af · bierhi · sum · hier ·hwilis.

Säve markerar viss osäkerhet i läsningen av 15-16 **ta**.

S. Söderberg (translitteration av de avritade runorna i skissen i Söderbergs anteckningsbok Runor 8):

+ **bipin · kop fyri · b—aiþa · s- af · bierhi · sum · hiar · huilis**

v. Friesen (i Register II, 1922, nr. 170):

+ **bipin · goz · fyri · b-taiþa · sia- af bierhi · sum · hierhuilis.**

Runa 14-16 skuggade med blyerts såsom skadade, men rester av en **t**- och en **a**-bistav antyds.

E. Wessén (i Anteckningsbok 1944, nr 19):

+ **bipin · gos · fyri · b---iþa · sia- · af bierhi · sum · hier huilis**

Enligt G. Wallin låg gravhällen på kyrkogården. På 1890-talet då S. Söderberg undersökte den låg den som översta trappsten vid uppgången till en murad grav strax sydväst om kyrktornet och vid nordöstra hörnet av kastalen. 1905 låg den under jord, varför den grävdes upp och fördes till Gotlands fornsal.

Formen på 8 **z** är unik. Den liknar snarast en stupad **t**-runa, vilket Wallin i *Runographia* s. 65 anger att den är. Runans form har gjort att runföljden 6-8 har tolkats olika. Wallin och C. Säve, möjligen också Söderberg, tolkar den som Gud, medan den av translittereringen hos von Friesen och Wessén att döma synes ingå i en genitivkonstruktion med verbet *biðia*. Genitivet uttrycker ett behov av godhet, av nåd för Botajds själ. Beträffande konstruktionen se E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 3. Grundlinjer till en historisk syntax (1956), s. 20 och för förekomsten i de gotländska runinskrifterna Th. Snædal (2002), s.185 och G 282. Om formeln *hvilas* se G 294. Den döda kvinnans namn har varit *Būthaiðr*. Namnet förekommer i ett tiotal gotländska runinskrifter, se G 12 och G 182.

Prepositionsuttrycket **af bierhi** avser nuvarande Stora och Lilla Bjärs i Lärbro (Herbert Gustavson 1938, s. 8 och E. Melefors 1983, s. 135) I fråga om namntypen förnamn + preposition + gårdnamn i gotländska runinskrifter se E. Melefors i a.a. s.129 ff. Enligt honom är det möjligt att runbeläggen med prepositionen *af* skall sammanhållas med bruket av prepositionen *de* i gravinskrifterna på latin och att de formelartade latinska Ortsangivelserna med prepositionen *de* har fått en översättning med *af* i runinskrifterna (a.a. s. 142 f. jämte not 162 på s.143). I 1523 års skattebok för Gottland (DaRA; Reg. 108. nr 26) omtalas hans biers (f. 25, 26) och iacob biers (f. 26).

Gravhällen har sannolikt tillkommit på 1300 talet. För det talar den enkla utformningen, runinskriftens placering i ringen omkring korset. Likaså användningen av den sekundära runformen **z** för *ðs*. Den har i G 295 den unika formen \int , som är en variant av formerna \downarrow och \perp . Om förekomsten av runan **z** se Th. Snædal (2002), s. 212. Under 1300-talet är *r*-bortfall i genitivändelsen av namn före ordet *siäl* vanlig (a.a. s. 215).

296. Lärbro kyrka

Litteratur: L 1706, S 23, F 167.

Gravhäll med runor, nu borta. Avbildning saknas. Den enda säkra uppgiften om denna inskrift är Carl Säves, som granskade den 1854. von Friesen eftersökte den förgäves 1922 vid sin undersökning av inskrifterna i Lärbro kyrka. Säve hänvisar i S 23 till Liljegren: ”L. 1706 (utplånad).” Liljegren i sin tur hänvisar till en uppgift i Hilfelings Resejournal 1800, s. 102 om en häll i kyrkans kor, som dels var skyld av bänkar, dels var utplånad. Eftersom Hilfeling inte återger någon inskrift behöver denna identifiering inte vara riktig. Hilfeling kan ha åsyftat G 293 som också låg i koret och som Hilfeling inte återger någon inskrift för. J. W. Hamner påpekar i sitt lappregister 1922-1923 till Gotlands runinskrifter jämte litteraturhänvisningar (katalogkort Lärbro CS 23) att Hilfeling vanligen använder skrivsättet ”delvis skyld av bänkar, resten

utnött, så att intet kunde läsas” när han ville komma ifrån en sten som var besvärlig för honom.

I Gutniska urkunder (S 23) translittererar Säve inskriften med ...: **fyri** :

...**k** : **mqr** ..., men avstår från att återge den med ”hyfsad text.”

Inskriften är alltför fragmentarisk för att ge någon tolkning. Runorna kan ha ingått i böndelen i gravhällens inskrift, eftersom **fyri** förmodligen står för prepositionen *fyri* 'för'.

297. Lärbro kyrka

Litteratur: L. 1707, S 24, F 168. G. Wallin, *Runographia Gothlandica* (1) (i: *Acta Societatis Regiae Scientiarum Upsaliensis* 1743, tr. 1749) s. 62, 64; J. Liljegren, *Runlära* (1832), s.151; H. Pipping, *Om inskrifterna på de nyfunna Ardrestenarna*. (Skrifter utg. av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala 7:3. 1901), s.60; E. Melefors, *Byngen, Smissen och Listar. Inbyggarbeteckningar och husbondenamn på Gotland 1. Typologi och ordbildning*. (1983), s. 133; Th. Snædal, *Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi* (Runrön 16.) 2002, s.155.

Runristad gravhäll, nu borta. Inskriften är endast känd genom texten i G. Wallins *Runographia Gothlandica*, s. 62 och 64 f. Någon avbildning av hällen är inte bekant. Den tycks av uppgifterna hos Wallin, s. 64 att döma ha legat i södra sidan av kyrkan.

Translitterering av den med runor återgivna texten i *Runographia*:

biþir : fyri : botliknnan : sial : iuik : sum : hen : huilis :

5 10 15 20 25 30 35

Biðin fyri Bōtliknar siāl i Vik sum hēr huilis.

»Bedjen för Botlikns själ i Vikers som här vilar.»

BIPIR: FYRI: BOTLIKRRAR: SIAL: I: VIK:
 SUM: HER: HVILIS:
 BIDIR. FYRI. BOTLIKRRAR. SIAL. I. VIK.
 SUM. HER. HVILIS.

G 297. Inskriften i G. Wallins Runographia Gotlandica, s. 62.

Anmärkningsvärt är att Wallin blandar samman **n**- och **r**-runor i inskriften. Sammanblandningen kan bero på att runan **n** på hällen kan ha haft en ensidig bistav som varit ansatt på huvudstavens mitt och som ristats snett nedåt höger i en båge ända ner till ramlinjen. En **n**-runa med sådan bistav finns på G 284 Othem. Möjligen har inskriften varit så försliten och otydlig, att Wallin av bistaven i runorna 16-17 endast har sett en sådan bistavsbåge och tolkat den som en rest av en förlorad **r**-bistav och i fråga om runa 19 och 34 uppfattat den som en **n**-bistav. För detta talar Wallins egen translitteration **bipir . fyri . botlikrrar . sial . i . vik . sum . her . hvilis**. I sin kommentar s. 64 uppfattar han - med viss tvekan som det tycks - **botlikrrar** som ett sammansatt namn, vars senare led passar samman med (*convenit*) *Likkair den vise* i Gutasagan men dessutom (passar namnet samman) med *Leiknir* på Hangvarsstenen (d.v.s G 309). Hans latinska översättning lyder *pro Botleikari anima*. Formen **bipir** är svårförklarlig. Den förekommer också i den av Wallin meddelade inskriften på den försvunna G 298. I sin latinska översättning återger han den i båda fallen med imperativen *orate*, som Wallin alltid använder för konjunktiven *biðin*. Att den står för en imperativ 2 pers. plur. *biðir* (jfr. **beper** DR 103 Hvidbjerg; J. Brøndum-Nielsen Gammeldansk Grammatik, § 876 och E. Wessen, Svensk språkhistoria 1 § 150 och 209) är inte troligt. Snarare beror den på att Wallin skrivit av fel. Så uppfattar också Carl Säve i Gutniska urkunder, s.74, not 79 de två beläggen ("Biðir står troligen för bipin"). En annan felskrivning hos Wallin är dubbelskrivningen av **n** i **botliknnan**.

Liljegren (L1707) bygger på Wallins Runographia:

bipir : fyri : botlikrrar : siæl : i : uik : sum : hær : huilis

Han skriver **botlikrrar**, vilket måste bero på felläsning som H. Pipping 1901 påpekar, och återger Wallins långkvist **a** i **sial** och stungna **e** i **her** med **æ**.

Även Carl Säve (S 24), som förgäves eftersökte hällen 1854, bygger på Wallin: **biþir : fyrir : botlikrrar : siel : i : uik : sum : her : huilis**.

Förbönen för den avlidne eller den avlidnes själ uttryckt med verbet *biðia* *fyrir* förekommer i ett tiotal inskrifter på de gotländska gravhällarna. Den är av typisk medeltida karaktär och förekommer egentligen inte i inskrifterna på fastlandets runstenar. Se G. Mattsson, Konjunktiven i fornsvenskan (1936), s. 47. Den har sitt ursprung i den latinska dödsriturgen. Några uttryck motsvarande de i denna liturgi förekommande uttrycken *requiescat* och *requiem aeternam* uppträder däremot inte alls i runinskrifterna. Inskriftens *hvīlis* är snarast synonymt med *liggr*, svarande mot latinets *iacet*. Den konkreta betydelsen i ordet framkommer tydligast i frasen *hvīlas her undir* i G 21, 22, 283, 284.

Det endast från Gotland kända kvinnonamnet *Bōtlikn* förekommer förutom i G 297 i två gotländska runinskrifter, G 120 och G 231. Om namn med efterleden eller förleden *likn* se Gotlands runinskrifter 1, s.156 f.

Ortnamnet **uik** står för gården (Stora och Lilla) Vikers vid Kappelhamnsviken i Lärbro socken (E. Melefors 1983, s.133). Hur formen Vikers skall förklaras är omdiskuterat. Möjligen har en husbondebenämning på *-r* varit utgångspunkt för det nutida namnet (I. Olsson, Gotländska terrängord (1959), s. 74 f.). Om sådana gårdnamn som kan vara influerade av husbondebenämningar, se Melefors a.a. s. 182 f.

298. Lärbro kyrka

Litteratur: L 1708, S 25, F 169. G. Wallin, *Analecta Gothlandica* (dep. i Kungl. Bibl.), s. 649, 736, *Runographia Gothlandica* (1) (i: Acta

Societatis Regiae Scientiarum Upsaliensis 1743, tr. 1749) s. 63, 66; J.G. Liljegren, Runlära (1832), s.153; Th. Snædal, Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi (Runrön 16.) 2002, s. 155.

Gravhäll med runor, nu borta. Inskriften är endast känd genom G. Wallins *Analecta och Runographia*. Den eftersöktes förgäves av Carl Säve 1854. Den var redan på Wallins tid illa medfaren. Enligt honom låg den utanför södra portalen vänd mot väster och var sönderbruten i fyra delar och delvis stympad.

Inskrift rekonstruerad utifrån *Analecta och Runographia*:

...bipin : iþrar : bunir : firir : botulfs : sial : af : l... sun : lit : mik : gera:
 5 10 15 20 25 30 35 40 45

Biðin iðrar bȳnir firir Bōtulfs siāl af...sun lit mik gera.

»Bedjen edra böner för Botulfs själ från ... son lät göra mig.»

Analecta, s. 649:

sun : litmik : kera : ...bipin : i þrar : bunir : ...irar : ktul- -s : s-al : af : l...

Ovanför runorna står skrivet med samma stil som i den löpande texten:
 sun litmik gera def(icit) bidin ithrar bunir def(icit) irar sial def(icit)

Analecta, s. 736:

sun : lit : mik : kera : ...bipin : iþrar : bunir : ...irar : kotulf-s : s-al : af :

l... I **kotulf-s** är **o** tillfogad med blyerts, **f** är ändrat från **k** med blyerts genom tillägg av en bistav och näst sista runan överstruken med blyerts.

Runographia:

bipir : iþrar : bunir : firir :botulfs : smis : ok : ōl...sun : lit : mik gera :

BIFIR: IPRIR: BUNIR: FIRIR: B#1N#N:
 NYIN: 4P: 3i===== NN: NT: YIP: PIRI:
 BIDIR. IDRAR. BUNIR. FIRIR. BOTULFS.
 SMIS. OK. OL,,,,, SUN. LIT. MIK. GERA.

G 298. Inskriften i Runographia Gotlandica, s. 63.

Det i Runographia påtalade skadade och illa medfarna tillståndet för gravhällen är säkerligen en förklaring till bristerna i Wallins läsning och tolkning av inskriften. Det gäller både i fråga om läsordningen och återgivandet av vissa runor. Uppgiften om vem som ombesörjt gravhällen har i rekonstruktionen placerats sist i satsen, eftersom den formel där gravhällen anger vem som låtit göra den nästan alltid placeras sist i runinskrifterna på de gotländska gravhällarna. Så återger också Wallin inskriften i Runographia, s. 63. Läsningen **bunir : firir : botulfs : smis** i Runographia och tolkningen av dem som *preces vestras pro Botulfo Smis* förklaras säkerligen av inskriftens miserabla tillstånd, när Wallin undersökte den. Anmärkningsvärt är att han trots prepositionen *firir* och genitivformen av personnamnet har tolkat det därpå följande ordet, och trots skrivningarna av det i *Analecta*, som ett ortnamn *Smis*. Wallin kan ha påverkats av att ortnamnet *Smis* är mycket vanligt på Gotland. Han anger själv att det finns 23 gårdar på Gotland med namnet *Smis* och *Smeds*.

Carl Säve (S 25) bygger på Liljegrens läsning (L 1708), som i sin tur bygger på Wallins Runographia. Säve menar att det i inskriften har stått: ”firi Botulfs Smis och Olafs siet”. Vilken gård som avses i inskriften kan inte avgöras. Det kan nämnas att en gård i Lärbro som skulle kunna komma i fråga är Liffride.

Uttrycket att bedja för någons eller någras själar förekommer ett trettiotal gånger de gotländska runinskrifterna, medan uttrycket bedja för någon eller några endast förekommer fyra eller fem gånger och då konstruerat med dativ. Detta talar för rekonstruktionen ovan av inskriften är rätt.

299. Lärbro kyrka. Kyrkogården

Litteratur: L. 1710, S 27. J. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1, s. 736; J. Wallin, *Runographia Gothlandica* (1) (i: *Acta Societatis Regiae Scientiarum Upsaliensis* 1743, tr. 1751) s. 63, 65 f.; *Hilfeling Resejournal* 1800 (hs F m 57:9 i *Kungl.bibl.*), s. 102; H. Pipping, *Om några gotländska runinskrifter* (i *Månadsbladet* 1900), s. 50; O. W. Wennersten, *Tidningsartikel i Gotlands Allehanda* 25/8 1919 (ATA), *Skrivelse till Riksantikvarien* 29/9 1919 (ATA). Melefors, Byngen, Smissen och Listar. *Inbyggarbeteckningar och husbondenamn på Gotland 1. Typologi och ordbildning* (1983), s. 133; Th. Snædal, *Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi* (Runrön 16.) 2002, s. 155.

Äldre avbildningar: *Hilfeling* a.a. Tab. 32. J. Liljegrens kalkering av *Hilfelings* teckning finns i ATA och i C. Säve *Runanteckningar* 15 b från 1874 (ATA).

Gravhäll med runor, nu borta. *Hilfelings* avbildning visar en rektangulär häll. Runinskriften är anbragt i ett cirkelrunt inskriftsband, som omger ett litet likarmat kors. Av avbildningen framgår det att hällen har varit omkring två meter lång och en meter bred. Runorna står med baserna inåt.

Enligt G. Wallin fanns den på kyrkogården. Då C.G. *Hilfeling* besökte kyrkan 1800 låg den på kyrkogården söder om kyrkan. Inskriften var då till en del oläslig. Det är möjligt att G 299 avses med den gravsten som enligt kyrkoinventariet 1830 fanns på södra sidan om kyrkan gentemot stordörren och som hade en i cirkelform avfattad inskrift och i mitten en ristning som kan vara rester av en korsarm. I så fall är den läsning som återges i inventariet (**loiuiualara: iskaairisn : kiri : iei : iillii :**) mycket bristfällig. I den finns endast några runföljder som skulle kunna svara mot i läsningarna hos Wallin och *Hilfeling*. I en skrivelse till riksantikvarien 1919 meddelar Oscar Wennersten följande: ”Enligt en mig af verkm. Ax. Bolin meddelad uppgift skulle vid J. Johansson

Glässtäde i Lärbro i hans trappa finnas en bildsten med runor...Enligt min undersökning är stenen identisk med den i C. Säve Gutniska urkunder sid 40 nr 27 anförda stenen jfr Liljegren Runurkunder sid 200 nr 1710 - och alltså en grafsten från Lärbro kyrkogård. Då nuv. ägaren för ett 18tal år sedan köpte ägendomen syntes hela inskriften i ringen (jag har i Gotl. Alleh. beskrifvit saken och vidfogar urklipp). Nu är den till ytterlighet sliten. Stenen bildar öfversta trappstegen, är 1.49 cm lång och 80,5 cm bred. Har på ungefär midten en dubbelcirkel m 8 □ cm mellan de begge, och med 45 cm diam på den yttre. Ett 10tal runor kunna än säkert skönjas. Vid lämplig belysning möjl. flera. Schnittgers förslag om 10 kr. omöjligt inköpa den för. [Arkitekt] Roland föreslog en ny sten, eller en cementplatta. Ägaren vid vårt besök ej hemma, men bad jag hans hustru omgående låta mig höra hans pris. Svar ha ej kommit.” Det är inte säkert att von Friesen kände till Wennerstens skrivelse vid sin undersökning i Lärbro kyrka 1923. Han kunde då inte återfinna gravhällen. Runverket har förgäves låtit eftersöka hällen i Glässtäde.

Wallin uppger i Runographia, s. 65, att inskriften är ringformig men nog så otydlig, att man inte tycks kunna få ut något säkert av den förutom detta: Bed för Botvi, som (*Orate pro Butvi, quæ*). Enligt Hilfeling var inskriften till den del oläslig.

Inskrift (enligt Wallins Analecta):

biþn : firi : botuiu : sum - - - - - : botuiþa : bora : iskaboi
 5 10 15 20 25 30 35 40

Biðin firi Bōtūiu sum...Bōtviða borna (?) i skaboi

»Bed för Botvi somBodvids dotter (?) i skaboi»

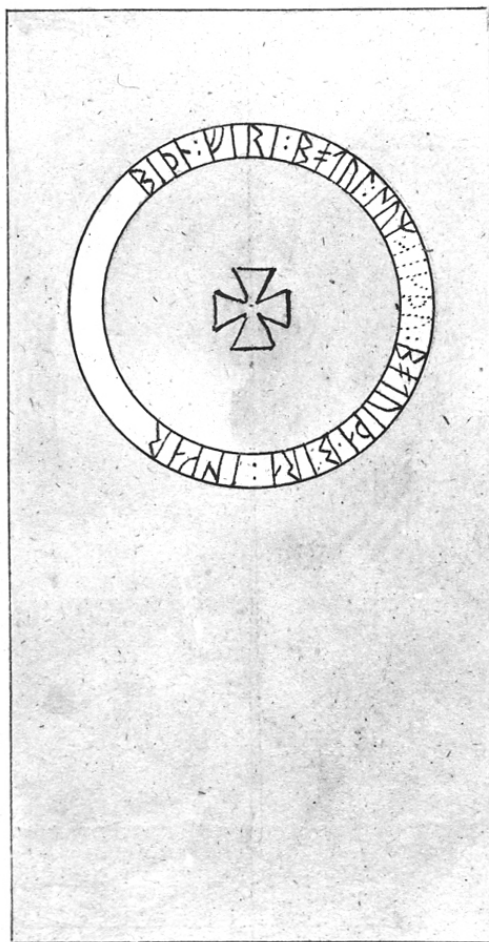
**BIDþ: FIRI: BÞ1NIN: NNDÞ: INÞ'Þ1NIPþ-
 ÞIRþ: INÞ'Þ1þ1þ.
 BIDN. FIRI, BOTVIU. SUM. BOTVIDA.**

Inskriften är suddigt skriven med blyerts längst ner på sidan. Efter **sum** syns suddiga spår av sex runor, varav den andra torde vara **u**. Vid toppen av huvudstaven i den sista **i**-runan finns ett mycket kort streck snett nedåt vänster. Det kan inte helt uteslutas att runan skall läsas som **t**.

Hilfeling:

biþn : firi : botul : sum aikþu : botuiþa · born : iskar

Runföljden **aikþu** återges med punktformade runor.

G 299. Teckning av Hilfeling 1800.

Liljegren :

+ **biþn : firi : botul botuiu : sum : aikþi botuiþa : bara : i skabti...**

Liljegrens läsning bygger på Wallin och Hilfeling.

Carl Säve undersökte hällen 1854. Slutet på inskriften var då enligt Säve så oredigt och nött, att det knappast gick att reda ut läsningen (Runurkunder s. 74, not 82):

bipn : firi : bot[ul el. uiu+] : sum huiļis botuiþa : bora (l. bāra ?) i skakþi

(el. **skabþi** ?). I bearbetad form återger han texten på följande sätt:

Bip(i)n firi Bot...sum (hier) hwilis, Botwiþa Bora i Skakoi (el. Bara i Skabti ?).

Wallins och Hilfelings läsningar ger inte underlag för en säker tolkning av inskriften. Hällen är sannolikt lagd över en kvinna med namnet Botvi. H. Pipping (1900) anser av okänd anledning att det är osäkert att inskriften innehåller ett namn på *-ui*. Att den gravlagde har burit namnet Botul (<Botulf) är mindre troligt. Runföljden **botuiiu** är säker i *Analecta* och Wallin tolkar den som kvinnonamnet Botvi. En skrivning **botul** för mansnamnet Botulf är inte belagd i gotländska runinskrifter. I det gotländska kamerala materialet uppträder namnformer som Botel, Bothell, Bothol och Botol först ett stycke in på 1400-talet bortsett från ett belägg med ett patronymikon Botolson från 1399, där bortfallet av *v* är naturligt. Från 1485 och framåt är de gotländska beläggen på de nämnda namnformerna inte ovanliga (Sveriges medeltida personnamn, artikeln Botolf, sp. 460 ff.).

Den av Hilfeling med tveksamhet återgivna runföljden **aikþu** kan inte vara riktig. Liljegrens **aikþi** är förmodligen en ändring av Hilfelings läsning för att skapa en analogt bildad imperfekt i 3 pers. sing. *aigði av verbet *aiga* 'vara gift med, ha till hustru'. Den tas av A. Noreen (ASG §554:Anm.3) som intäkt för ett rungutniskt *aikþi*.

Säves läsning **huiļis** 'vilar' stöds möjligen av läsningen av motsvarande parti i *Analecta*. Men varken Wallin eller Säve anger något adverb *hiar* 'här' följt efter verbet, något som man hade väntat sig.

Både Wallin och Säve läser **botuiþa**, d.v.s. genitiven *Bōtviða_(R)* av *Bōtvið_R*, vilket står som bestämning till huvudordet **bora** eller **bara**. Möjligen har Wallin och Säve missuppfattat en runföljd **borno** ‘dotter’ i hällens inskrift. Om detta ord se V. Jansson, Runsten från Bro socken, Gotland (i *Acta philologica Scandinavica* 1935) s. 7 f.

En tänkbar rekonstruktion av inskriften med undantag av dess slut skulle kunna vara *Biðin firi Bōtuiu sum hvīlis hiar...Bōtviða borno ...* ”Bedjen för Botvi, som vilar här, Botvids dotter...”

Inskriftens slut utgörs förmodligen av en syntaktisk struktur, där huvudordet står mellan ett personnamn i genitiv och ett prepositionsstyrt gårdnamn. Konstruktionstypen är dokumenterad och klarlagd av E. Melefors 1983, s. 129 ff. Något gårdnamn i Lärbro som skulle kunna ingå i runföljden **iskaboi** eller **iskabot** har jag inte funnit.

300. Lärbro kyrka

Äldre litteratur: L 2031, S 29, F 173; G. Wallin, *Runographia Gothlandica* (1) (i: *Acta Societatis Regiae Scientiarum Upsaliensis* 1743, tr. 1749) s. 63, 64.

Runristad sten, nu borta. Avbildning saknas. Inskriften är endast känd genom de knappa uppgifterna i Wallins *Runographia*. Stenen låg enligt Wallin inne i kyrkan på norra sidan, kvinnostrålen, och närmare bestämt i den nionde kyrkbänken räknat från koret. Genom långvarig trampslitning var det som stod i början och slutet bortnött. Därför kunde han läsa ytterst litet.

Inskrift enligt Wallins *Runographia Gothlandica*:

har : riti stain:

Wallins läsning återges av Liljegren och Carl Säve. Liljegren har fört upp inskriften i avdelningen Obestämda eller oläsliga [inskrifter] i

Runurkunder (1833), s. 242. Förmodligen har han ställt sig tveksam till Wallins läsning. Säves enda kommentar är ”L. 2031, ej återfunnen.” Han eftersökte förmodligen stenen vid sina undersökningar 1854 i Lärbro utan att återfinna den. I Gutniska urkunder (1859), s. 52 normaliserar han inskriften till Har ritti stain, d.v.s. ”Har reste stenen”.

Verbet *rēitta* ‘resa’ ingår i resarformeln i runinskrifterna på många resta stenar i framför allt Mälardalen. Se R. Palm, Runor och regionalitet Studier av variation i de nordiska minnesinskrifterna (1992), s.206 ff. Däremot aldrig i en gravformel. I de gotländska runinskrifterna förekommer det inte alls. Inte heller ingår verbet *raisa* (pret. *raisti*) eller *rista* (pret. *risti*) i gravformeln i inskrifterna på medeltida gotländska gravmonument. Wallins läsning förutsätter närmast att inskriften har utgjort resarformeln i inskriften på en runsten.

Något gutniskt mansnamn som skulle kunna svarar mot runföljden **har** finns inte. Det står knappast för det i några fastlandsinskrifter belagda mansnamnet *Harðr*.

Wallin torde ha missuppfattat det som på hans tid återstod av inskriften och hans läsning kan därför inte ligga till grund för en tolkning.

I oktober 2006 hittade Per Widerström ett fotografi av ett runstensfragment i Läns museets arkiv som enligt uppgift skulle vara från Lärbro. Fragmentet har inte återfunnits i museets magasin och inga uppgifter om fyndplats eller tid finns i museet, men de bevarade runorna ger vid handen att det skulle kunna vara G 300 (S 29).

Inskrift enligt fotografiet:

...- R...-...eiinar · riti · stain · i...

...*Einarr*(?) *rētti* stain *eftir*(?)...

»...*Einar*(?) *uppreste* stenen *eftir*(?)...»

Av fotografiet att döma har en man med namn på *-arr*, möjligen *Einarr* eller *Leiknarr* rest stenen. Namnet *Einarr* är inte belagt i någon gotländsk runinskrift och *Leiknarr* finns endast i inskriften på runstenen G 309 Hangvars kyrka.

G 300?. Detta foto i Läns museet på Gotland av ett runstensfragment från Lärbro är troligen G 300 återfunnen och nu åter förlorad.

301. Lärbro kyrka

Äldre litteratur: S 30, F 174.

Gravhäll med runor, nu borta. Den fragmentariska inskriften är endast känd genom Carl Säves uppgifter i Gutniska urkunder (1859), där han uppger att den var funnen 1854. Den eftersöktes med negativt resultat av von Friesen i juli 1922.

Inskrift enligt Carl Säve:

...i: kr:istus : nāpi...

...Kristus nāði ...

»...Kristus vare nådig...»

Den första runan i Säves translitteration kan vara en rest av slutrunan **s** i ordet *Iēsus*. I några gotländska rungravhällars texter formuleras nämligen en bön om att Jesus Kristus må vara nådig mot den dödes själ. Verbet *nāða* hör hemma i de gotländska gravhällarnas värld för att åkalla Guds kärleksfulla sinnelag och handlingssätt gentemot den syndiga människan, speciellt såsom detta uppenbaras genom Kristus. Det finns belagt i ett tjugotal inskrifter, där man ber om nåd för den dödes själ. I inte fullt hälften av dess inskrifter är det Kristus som åkallas, i de övriga fallen Gud. Användningen är klart avgränsad till medeltida gotländska gravhällarnas inskrifter, i de vikingatida runstenarnas används verbet *hialpa* på motsvarande sätt. Detta uppträder fem inskrifter, och där åkallas Gud med undantag av G 203 Hogrän. Där vänder man sig till S:t Mikael, sannolikt därför att han vid sidan av att vara själavägare också uppfattades som den som ledde själen till saligheten efter döden. Den annorlunda karaktären i de gotländska bönerna med *hialpa* och *nāða* har påpekats av G. Mattsson, Konjunktiven i fornsvenskan (1933), s. 45, 47. Om innebörden i och det språkliga ursprunget för orden fornsv. *naþ* och *nadha* se C-E.Thors, Den kristna terminologin i fornsvenskan (1957), s. 545 ff. Förekomsten och icke-förekomsten av verbet *nāða* runinskrifterna talar för Thors uppfattning av *nāð* och *nāða* som sena inlån.

302. Lärbro kyrka

Litteratur: S 31, F 175.

Runristad gravhäll, nu borta. Avbildning saknas. Endast knapphändiga uppgifter finns om denna inskrift. Vi vet inte ens om det rör sig om en starkt sliten gravhäll eller enbart ett fragment av en gravhäll. Trots efterforskningar av Otto von Friesen 1923 och Runverket 1982 är den fortfarande borta. Enligt Carl Säve i Gutniska urkunder hade fyndet gjorts 1854 och han återger inte fullt tjugo runor i translittererad form.

Inskrift (enligt C.Säve):

i- : leþi ... iuan : olafs : sun : er ...

...Iōhan, Ōlaf's sun...

»... Johan, Olafs son...»

Enligt Säve kunde runa 2 läsas som **k** eller **m** och han markerar läsningen av 3 **l** som osäker.

Den ofullständiga inskriften ger ingen egentlig möjlighet till tolkning. Troligen har Johan, som anges vara son till Olaf, varit den som svarat för gravhällen eller också är han den döde som har begravts under den. Namnen Johan och framför allt Olaf hör till de vanligaste mansnamnen i de medeltida gotländska runinskrifterna med ett 15-tal respektive ett 20-tal belägg vardera. Om Johan se G 4, om Olaf se G 8. Om växlingen mellan *o* och *u* som förekommer i de gotländska beläggen av de båda namnformerna se Th. Snædal (2002), s. 197.

303. Lärbro kyrka. Prästgården. Nu i Läns museet på Gotland

Litteratur: S 33, F 177, Sven B.F. Jansson, Rapport till Riksantikvarieämbet 3/5 1951 (Raä dnr 2335/51).

År 1854 undersökte Carl Säve en tillhuggen sten, som hade varit en valvsten i den stora porten till prästgårdens ladugård. Stenen eftersöktes förgäves av Otto von Friesen vid hans undersökningar av runinskrifterna i Lärbro kyrka 1922. Den återfanns 1951 och fördes då till Gotlands fornsal, där den inte har återfunnits.

Inskrift enligt S 33 och Sven B. F. Jansson:

...fis...

På stenen skulle enligt uppgift av S.E.B. Jansson finnas rester av djurornamentik.

303 a. Lärbro socken, Prästgården

Litteratur: S 32, F 176.

I samband med sin undersökning av de runristade gravhällarna i Lärbro kyrka år 1854 granskade Carl Säve en gravhäll som låg i trappan till prästgården. Den bar enligt honom spår av utnötta runor. Hällen har inte kunnat återfinnas.

304. Lärbro socken, Ganns ödekyrka

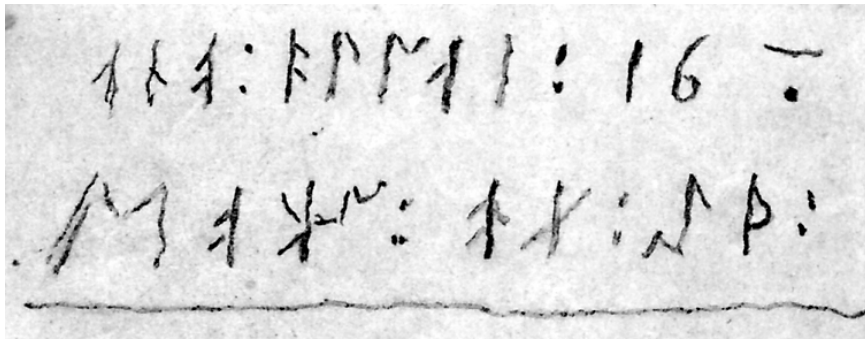
Litteratur: Carl Säve, Runologiska anteckningar 15 a (Raä, ATA).

Ruinen av Ganns kyrka består av torn, långhus och kor. Koret och långhuset uppfördes förmodligen vid 1200-talets mitt, tornet under 1200-talets tredje fjärdedel. Kyrkan blev troligen ödekyrka under 1500-talet. I jordeboken 1653 uppges Ganns kyrka vara öde och höra till Lärbro kyrkas pastorat.

I Carl Säves Runologiska anteckningar 15 a finns uppgifter om två putsinskrifter från Ganns ödekyrka. På en lapp i oktavformat avbildas två rader med runor, som uppges vara ristade i putsen under valvbågen i koret.

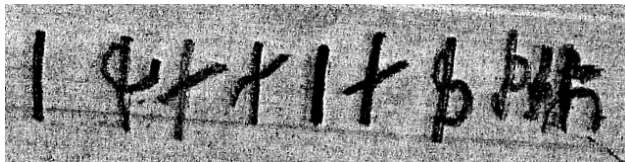
Den övre raden kan translittereras **ano : -lsa- : 16...7.**

I den undre raden kan en **o**-runa, en bindruna **ōn** och en **p**-runa läsas, de övriga runorna kan inte säkert teckenbestämmas. På baksidan av lappen står orden år 1672.

G 304 a. Putsinskrift under valvbågen i koret. C. Säve Runologiska anteckningar 15 a.

På den avrivna nedre delen av en lapp i oktavformat i Runologiska anteckningar 15 a finns en runinskrift avritad, som enligt Carl Säve fanns under listen till triumfbågen på norra sidan. Själva avritningen av inskriften tycks ha gjorts av en klockare Broman. Inskriften ger inte någon begriplig mening.

G 304 b. Putsinskrift under listen till triumfbågen. C. Säve, Runologiska anteckningar 15 a.

Runinskrifterna har inte kunnat återfinnas.

Lärbro kyrka

Vid sitt besök 1994 antecknade Elias Wessén att det vid Lärbro kyrka fanns åtminstone tre hällar som sannolikt var medeltida och bar spår av ornamentik och inskrift. Han kunde inte upptäcka några säkra spår av runor. Troligen är det samma hällar som omtalas i en skrivelse av Alfred Edle till Riksantikvarieämbetet 1922 (RAÄ 1479/1922). Enligt honom hade under den föregående kyrkoherdens tid tre gravhällar, av vilka två säkerligen var medeltida, flyttats från kyrkogården och lagts som bro över ett dike strax öster om kyrkan. Edle och den dåvarande kyrkoherden önskade att riksantikvarien skulle skriva till kyrkorådet om att flytta stenarna. Lämplig plats vore i kastalen. Hällarna tycks alltså ha flyttats tillbaka, men inte till den föreslagna platsen utan har ställts under ett skyddstak strax väster om kastalen invid kyrkan. Runverket kunde vid sina fältundersökningar konstatera att hällarna inte varit ristade med runor.

Lärbro socken

Från Lärbro socken kommer möjligen en kvarnsten med en valhänt utformad runslinga med en sentida förment runinskrift. Den ingår i Statens historiska museums samlingar (inv. nr. 4373).